

Nicolas Richard, Farní klerus a náboženská proměna v pražské arcidiecézi od tridentského koncilu do konce 17. století – Clergé paroissial et changement religieux dans l'archidiocèse de Prague du Concile de Trente à la fin du XVIIe siècle, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Praha 2013, 1749 s.

Posudek na doktorskou disertační práci

Nicolas Richard zvolil za téma své disertace problematiku důležitou, zajímavou a sledovanou v dlouhém časovém průběhu. Skutečně: od ukončení Tridentského koncilu až do konce 17. století v oblasti náboženské v Čechách proběhly převratné změny, ale nedomnívám se, že by neměly ve své době obdoby. Reformace slavila své úspěchy i v řadě německých zemí Říše i v rakouských dědičných zemích, aby v nich později (a to dokonce ještě dříve než v Čechách) proběhla rekatolizace stejně dramatická, jako v Čechách – především mám na mysli Štýrsko či Bavorsko. Tím nechci říci, že by přechod (nebo návrat) kdysi většinově nekatolického obyvatelstva v pražské arcidiecézi ke katolicismu nebyl jedinečným fenoménem, ale má mnohé analogie (i když stále zůstává český vývoj velmi specifický). Ostatně sám Richard po stránce metodologické vychází z podnětů britských historiků, především Eamona Duffuho, který soudí, že se obyvatelstvo Británie se během 16. století samo, bez nátlaku, postupně odklánělo od katolictví. Domnívám se ale, že výstižnější než komparace s Anglií by bylo srovnávání jiných zemí ve středoevropském prostoru. Musím připomenout, že během své mise v polovině 16. století Petr Canisius vlastně podobně soudil, že v Čechách už utrakvismus je starou „herezí“ a obyvatelstvo může být nakloněno navrácení do lůna katolické církve. Velice naopak souhlasím s Richardovými pochybami o oprávněnosti termínu „konfesionalizace“ ve striktním vymezení, jak kdysi určili němečtí historikové Reinhard a Schilling, i ve smyslu pozdějších diskusí (Marc R. Forster).

Ačkoliv Richard sleduje vývoj v pražské diecézi od druhé poloviny 16. století, těžištěm jeho práce je situace po Bílé hoře. Ovšem předbělohorská introdukce je stejně důležitá. Richard prostudoval velké množství autentických pramenů a přitom se na podkladě konzultací s českými historiky vyhýbal tématům, která jsou předmětem jejich studia. Zároveň mohl použít zkušeností z historiografie francouzské. Při svých výzkumech odkryl i četná „bílá místa“ při bádání o naší rekatolizaci (resp. katolické reformě). Osobně se s ním

ztotožňuji v konstatování, jak by bylo velmi přínosné důsledně doložit závěry vizitací v arcidiecézi, Osobně se ale domnívám, že bude třeba postupovat odlišně od postupu Veroniky Semerádové, která předložila zcela vnějškově popisný seznam, který obsah vizitací do velké míry pomíjí.

Pro poměry v pražské arcidiecézi postrádáme hlubší soukromé výpovědi o konverzích, ať už z řad obyvatel, nebo – a to je podstatné - zástupců kléru. Podchytit tak niterné záležitosti, jako je náboženský obrat, či návrat k původní církvi, je velice obtížné a těžko prokazatelné. Richard se proto soustředil hlavně na to, jak se katolická reforma odrazila v proměnách liturgie. Tuto proměnu přitom chápe více jako specificky českou, než jako obecně tridentskou (je ale otázkou, zda lze vůbec takový „obecně tridentský“ postup vysledovat i v jiných evropských zemích?).

Nicolas Richard rozlišuje násilné konverze a pak ty, které byly reflektované, hlouběji prožité. Adekvátně upozorňuje na potíže katolické reformy v průběhu „dlouhé války“, kdy byl kromě jiného i fatální nedostatek světských kněží. Jejich roli po dost dlouhou dobu nahrazovali řeholníci, protože činnost řady klášterů a řeholních domů byla během války obnovena, nebo i „inter arma“ začaly vzkvétat nové instituce. Je už doloženo v odborné literatuře, že farní síť v Čechách byla plně konstruována až v druhé polovině 18. století! a začala hrát nezaměnitelně důležitou roli poté, co byl (byť ne s definitivní platností zrušen jezuitský řád) a poté Josef II. zrušil mnoho klášterů. Přiznávám, že poněkud postrádám připomenutí úlohy katolického školství při postupu reformy (ačkoliv tento aspekt nebyl meritem Richardova výzkumu). Velmi pěkné jsou rozборы odvratu od kalicha a „pořímštění“ bohoslužebných obřadů, či udílení svátostí. Mohu jen doplnit, že mnohočetné kmotrovství bylo běžným zvykem i v pokročilém 18. století a svátost manželská stále narážela na řadu problémů.

Nicolas Richard píše o řadě problémů, které nepochybně podnítl další diskusi a vyvolá řadu otázek, které stále trápí historiky zabývající se podobnými tématy. Kdy lze tedy hovořit o dovršení rekatolizace, či katolické reformy, jaký vliv měla sama reformovaná liturgie a jak probíhalo ztotožnění se obyvatelstva s katolicismem. Není pochyb o tom, že k němu přispěla i autorem tak akcentovaná mariánská úcta a další projevy barokní zbožnosti, která ve výtvarné podobě silně poznamenala i českou krajinu.

Richardova velice rozsáhlá disertace (někdy mne přece jenom přepadly pochybnosti, zda není až příliš rozsáhlá), i když cca 500 s. tvoří přílohy (zcela adekvátně vybrané) a seznam pramenů a literatury, vzbuzuje jednoznačně respekt. Je třeba vyzdvihnout, jak dobře se autor disertace v relativně krátkém čase stačil zorientovat ve složité problematice, byť, jak sám říká, musel, kvůli množství materiálů postupovat metodou sondy. Ale to je naprosto legitimní přístup, zejména když jsou voleny prvky exaktně charakterizující obecný diskurs. Mohu uzavřít, že práce Nicolase Richarda je neobyčejně kvalitním příspěvkem k českým náboženským dějinám, přehledně shrnuje výsledky staršího výzkumu a přináší i nové podněty, na které budou další badatelé navazovat, nebo s nimi také polemizovat. A de facto, což české historiografii neslouží příliš ke cti, je to jediná moderní práce z církevních dějin, která se zabývá tak dlouhým a složitým chronologickým úsekem.

Předložená doktorská disertace je zcela jedinečným podkladem pro obhajobu, pro kterou ji vřele doporučuji.

V Praze dne 23. 11. 2013

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc.